

# بسم الله الرحمن الرحيم

عنوان

## نقش یاد مرگ در عمل گرای وپاکی انسان در کلام امیر المومنین (علیه السلام)

محقق:

مریم قشقایی<sup>۱</sup>

### چکیده:

به یاد مرگ و سرای بعد از آن (عالم برزخ و قیامت) بودن، بهترین موعظه و سازنده ترین اندرز برای هر انسان است و توجه داشتن به آن، اثر عمیقی در شکستن شهوات و پایان دادن به آرزوهای دور و زدودن زنگار از آئینه دل دارد. غفلت نمودن از مرگ، انسان را به پستی، بی باکی، بی دینی و بی غیرتی می کشاند، قلب را می میراند و او را از هر حیوانی گمراه تر و فرومایه تر می کند. این مقاله به روش کتابخانه ای و توصیفی می باشد که با توجه به آموزه های گهربار امیر المومنین نگاشته شده است. روشن ترین حقیقتی که پیش روی انسان قرار دارد «مرگ» است. خداوند به ما نعمت «جان» را بخشیده که حیات آدمی بسته به آن است. روحی که در پیکر ماست، روزی از بدن جدا خواهد شد و «حیات دنیوی» به پایان می رسد. برخی از مرگ و عالم برزخ و قیامت غافلند و همین غفلت، آنان را به گناه و فساد و نافرمانی و هوس رانی می کشاند. اما بعضی پیوسته به یاد مرگند و این یاد، آنها رو به سوی عمل صالح و در نتیجه پاک بودن کمک می کند.

---

<sup>۱</sup>. سطح ۲، حوزه علمیه فاطمه الزهرا سلام الله علیها،

کلید واژه ها: یاد مرگ، عمل گرایی، پاکی، دنیا.

#### مقدمه:

برخی موضوعها همواره خارج از دسترس حس و تفکر آدمی در مسیر تلاش او برای حل آنها نیازمند ابزار و راهگشایانی است تا در مسیر اندیشه ورزی و دست یافتن به واقعیتها او را یاری رسانند. یکی از این موضوعهای پیچیده که افکار بشر را به خود مشغول ساخته، پدیده مرگ است. تمام انسانها پس از سیر کوتاهی در دنیا، به ناچار گرفتار مرگ می‌شوند و دنیا را برای همیشه رها می‌سازند. این موضوع مدت‌ها بود که ذهن بنده رو به خود درگیر ساخته بود و باعث شد که پیرامون این حقیقت در کتابها و مقالات از جمله تفاسیر نهج البلاغه از آقایان آیت الله مکارم شیرازی با عنوان پیام امیرالمؤمنین، جواد محدثی با عنوان مرگ و برزخ، نعمت الهی صالحی حاجی آبادی با عنوان انسان از مرگ تا برزخ و همچنین دیگر مقالات بکار گرفت. از آنجا که مرگ یکی از آیات حکیمانه خداوند در نظام خلقت است و حقیقت آن همانند حقیقت ناشناخته است، بشر با وجود بسیاری از پیشرفت‌های تحسین برانگیزش در رشته‌های گوناگون علوم، هنوز به حقیقت مرگ پرسش‌های پیرامون آن دست نیافته است. در این مقاله تلاش نویسنده بر این بوده است که بر اساس آموزه‌های حضرت امیر المومنین (علیه السلام) به پاسخ این سوالات بپردازد.

بر همین اساس، بشر از دیرباز در اندیشه است که مرگ و واقعیت‌های آن چیست؟ آیا انسان با مرگ فانی می‌شود یا زندگی جدیدی را آغاز می‌کند؟ یادمرگ در پاک بودن انسان از گناه نقش دارد؟ موانع و راهکار یادمرگ چه می‌باشد؟

#### مفهوم شناسی یاد مرگ

در لغت به معنای ذکر پایان رسیدن زندگی<sup>۱</sup> که سراسر زندگی و وجود آدمی را فرا می‌گیرد و مخالف آن فراموش کردن این توقف کامل و پایدار فعالیت زیستی

---

<sup>۱</sup> انوری، فرهنگ بزرگ سخن، ج ۸، ص ۶۹۰۴

است. و در اصطلاح به ترک قیود و علایق و دنیوی و توجه به عوالم معنوی می داند.<sup>۱</sup> دکتر معین مرگ را از بین رفتن حیات و فقدان تظاهرات حیاتی می داند.<sup>۳</sup>

### مفهوم شناسی عملگرایی

در لغت به کار<sup>۴</sup> یا کاری که از روی فکر و قصد انجام دادن یا رفتاری که کسی با قصد انجام می دهد. یا از او سر می زند معنا شده است و در اصطلاح به فرایند یا کاری که به ترتیب معین و با قاعده های معین انجام شود. همچنین عملی که از روی دوربینی و عاقبت اندیشی و تفکر و قصد انجام گیرد یعنی عمل کردن از روی احتیاط در احکام شرع.

### مفهوم شناسی پاکی

پاکی در لغت به معنای روشنی طهارت، عفت، عصمت، عُخالص خالی بودن است به تعبیر دیگر آنچه یا آنکه کثیف و آلوده نیست<sup>۵</sup> و در اصطلاح به دور از بدی و گناه و مبری از آلودگی های اخلاقی است. همچنین به زدوده شدن چیزهای آلوده و ناپاک از چیزی یا کسی یا دور کردن شخص یا امری نامطلوب از جایی یا از بین بردن او و آن جا را از وجود او خالی کردن است.<sup>۸</sup>

### مفهوم شناسی دنیا

در لغت دنیا (به ضم دال) از واژگان قرآن کریم به معنای پست تر یا نزدیک تر است.<sup>۹</sup>

---

۱. همان، ص ۶۹۰۴

۲. همان، ص ۴۰۴۳

۳. معین، فرهنگ بزرگ سخن، ج ۳، ص ۴۰۴۳

۴. سیاح، فرهنگ دانشگاهی، ج ۱، ص ۶۱۷

۵. سیاح، فرهنگ بزرگ جامع نوین، ص ۱۳۴۹

۶. همان، ج ۱، ص ۶۷۲

۷. همان، ص ۱۲۴۸

۸. همان، ص ۱۲۴۹

۹. اصفهانی مفردات قرآن ص ۳۱۸

و در اصطلاح زندگی دنیا را دنیا می‌گوئیم یا از این جهت که نسبت به زندگی آخرت پست‌تر و ناچیزتر است و یا از این حیث که این زندگی از زندگی آخرت به ما نزدیک‌تر است.<sup>۱</sup>

### حقیقت مرگ چیست ؟

یکی از مسائلی که هنوز برای عده زیادی از مردم جهان حل نشده و معنی آن روشن نگردیده است ، مسئله «مرگ» و حقیقت آن می باشد . از این جهت است که مردم از آن می ترسند و از شنیدن نامش کراحت دارند . اما همه آنان می خواهند بدانند که حقیقت مرگ چیست ؟

درباره حقیقت «مرگ» نظرات مختلفی وجود دارد بسیاری از دانشمندان برای روشن کردن آن ، مثالهای گوناگونی زده اند . در آینده به چند نمونه از آنها اشاره می کنیم:

به طور کلی معنی و حقیقت «مرگ» عبارت است از جدا شدن روح از بدن و بریده شدن علاقه آن دو از یکدیگر، وقتی بین روح و بدن ارتباط و علاقه باشد انسان حیات دارد.<sup>۲</sup>

بشری که هنوز از حقیقت «حیات» که هم اکنون ، در پرتو آن به لذت بردن و برخوردار شدن از شئون زندگی مشغول است ، اطلاع درستی ندارد، طبیعی است که از حقیقت «مرگ» که هنوز به آن نرسیده و طعم آن را نچشیده است اطلاع صحیحی نخواهد داشت.<sup>۳</sup>

در هویت شناسی مرگ، بیش از همه دانستن این مطلب ضرورت دارد که قرآن کریم، مرگ و حیات را کنار هم قرار داده و هر دو را به طور یکسان، مخلوق خداوند خوانده است؛ او خداوندی است که مرگ و حیات را آفرید، برای آنکه شما را امتحان کند تا کدامتان نیکوکارترید.<sup>۴</sup> خداوند به واسطه مرگ، بندگان را امتحان می

---

۱. طریحی مجمع البحرین ج ۱ ص ۶۱۳

۲. حاجی آبادی، انسان از مرگ تا برزخ ص ۱۶

۳. همان ص ۳

۴. ملک، ۲

کند و اعتقاد به چنین معنایی، می تواند عامل تربیتی برای انسان باشد تا آگاهانه برای انجام کارهای نیک اقدام کند.<sup>۱</sup>

## ضرورت یاد مرگ

ما انسان‌ها در این دنیا مسافرانی هستیم و ورود به مقصدی در حال حرکتیم البته هیچ کسی جریان طبیعی زندگی را از تولد تا مرگ منکر نیست ولی این جریان و حرکت ضروری بی‌اختیار را نمی‌توان مسافرت آگاهانه نامید. مسافرت آگاهانه عبارت است از اینکه شخصی از مبدئی به مقصدی که مورد اشتیاق اوست حرکت کند و در همه احوال حرکت ضرورت و مطلوبیت وصول به مقصد غافل محرک وی بوده باشد.<sup>۲</sup>

برای انسان هوشیار و متحرک که این دنیا را با دیده خرد می‌نگرد آگاهی یک لحظه برای بستن بار سفر در حرکتی که پیش گرفته است کافی است و برای انسان مست و ناهشیار که به جای حرکت به پیش در این دنیا دور خود می‌پیچد طولانی‌ترین عمر هم نمی‌تواند او را به خود آورده از مهلت عمر طولانی استفاده کرده بداند که به کجا می‌رود و در این مهلت چه ذخیره ای را می‌تواند برای خود بیندوزد.<sup>۳</sup>

اگر عده‌ای از دریافت‌های مستمر و پرمحتوا را که سرتاسر تاریخ بشری را فرا گرفته است نادیده بگیرد، هیچ دیدگاهی جز پوچ‌گرایی برای او باقی نمی‌ماند.<sup>۴</sup> از آنجا که همیشه حبّ دنیا بزرگترین مانع راه سعادت انسانها بوده است، و شیفتگی نسبت به زرق و برق آن سرچشمه انواع گناهان می باشد امام (علیه السلام) می فرماید: «دنیا سرایی است که فنا بر پیشانی‌ش نوشته شده»! همه انسانها بدون استثنا دیر یا زود با این سرای فانی وداع می گویند و به سوی زندگی جاویدان سرای دیگر می شتابند، این یک تقدیر حتمی الهی است که هیچ

---

۱. مظفری، مرگ اندیشی در آموزه های اسلامی ص ۲۰

۲. جعفری، ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، ج ۱۸، ص ۲۲

۳. همان، ج ۱۳، ص ۵۱

۴. همان، ج ۵، ص ۶۵

است و آن حضرت بارها در جای جای سخنان خود آن را در مورد مخاطبان به کار می‌بندد.<sup>۱</sup>

## عوامل غفلت آفرین

۱- جهل و نادانی: اگر انسان نسبت به خویشتن و دنیا آگاه باشد، گرفتار دنیا زدگی نمی‌شود. امام متقیان علی علیه السلام در سخنی می‌فرماید: «من تذر بعد السفر استعداد؛ کسی که به دوری سفر توجه داشته باشد، خود را آماده می‌کند».<sup>۲</sup> مضمون این سخن آن است که غفلت از دوری سفر مرگ سبب می‌شود که انسان آمادگی لازم را پیدا نکند. ناآگاهی نسبت به آن زیان بارترین جهل خواهد بود. در سخنان حضرت نیز در این باره می‌خوانیم: «علم امرو لم يعرف قدره؛ هلاک گشت کسی که قدر خود را نشناخت».<sup>۳</sup> جایی دیگر نیز می‌فرماید: «العالم من عرف قدره؛ عالم کسی است که خود را بشناسد».<sup>۴</sup>

۲- هوای نفس: هوای نفس یکی دیگر از عوامل غفلت از مرگ و دنیای آخرت است، در واقع به دنیا نیز از این عامل نشئت می‌گیرد. همان گونه که مقابله و عناد با حق چنین است. اگر هوا های نفسانی مهار شود، دنیا زدگی و حق ستیزی آگاهانه به وقوع نخواهد پیوست.<sup>۵</sup> آن حضرت در تعبیری اینگونه از هوای نفس تعبیر کرده است «هواک اعدی علیک من کل عدو فاغلبه والا اهلك»

هوای نفس تو دشمن ترین دشمنان توست. بر آن غالب شو و گرنه، تو را هلاک می‌کند.<sup>۶</sup>

---

۱. پناهنده، یاد مرگ؛ برترین زهد، -۴۷۴۲۵a

۲. نهج البلاغه، حکمت ۲۸

۳. همان، حکمت ۱۴۱

۴. همان، خطبه ۱۰۲

۵. محرابیان، ص ۱۷۱

۶. تمیمی، آمدی، ج ۲، ص ۶۰۰

همچنین می‌فرماید: لَا عَدُوَّ أَعْدَى عَلَى الْمَرْءِ مِنْ نَفْسِهِ . دشمنی برای انسان بدتر از نفس او نیست.<sup>۱</sup>

۳- دوستی دنیا: یکی دیگر از عوامل غفلت از مرگ و آخرت، دوستی و میل مفرد نسبت به دنیا است . آن حضرت در مقام اشاره به این عامل می‌فرماید: إِيَّاكَ أَنْ يَنْزِلَ بِكَ الْمَوْتُ وَأَنْتَ أَبَقُ مِنْ رَبِّكَ فِي طَلَبِ الدُّنْيَا.

بپرهیز از آنکه مرگ تو فرا رسد، در حالی که از پروردگارت گریزان و در دنیا پرستی غرق باشی.<sup>۲</sup>

۴- خیال زدگی: یکی دیگر از عوامل غفلت از مرگ، خیال زدگی است . هرگاه زمام امور انسان به دست وهم و خیال سپرده شود، سراب آب پنداشته می‌شود و شیء نمای عاری از حقیقت، حقیقت انگاشته می‌شود.

فَلَا يَغُرُّكَ سَوَادُ النَّاسِ مِنْ نَفْسِكَ وَقَدْ رَأَيْتَ مَنْ كَانَ قَبْلَكَ مِمَّنْ جَمَعَ الْمَالَ وَحَذَرَ الْإِقْلَالَ وَأَمِنَ الْعَوَاقِبَ طُولَ أَمَلٍ وَاسْتَبْعَادَ أَجَلٍ، بسياری زنده‌ها تو را از خویشتن غافل نسازد، تو خود دیده‌ای کسی که پیش از تو به گردآوری مال پرداخت، و از فقر و تهی دستی دوری جست، و با آرزوهای دور و دراز، و در پنداشتن مرگ، خود را از عواقب امور ایمن دید . چگونه مرگ او را فرا گرفت، و از وطنش برکند و از جای امنش بر بود.<sup>۳</sup>

۵- آرزوهای طولانی: یکی دیگر از عوامل غفلت از مرگ آرزوهای طولانی است، وقتی چیزی به صورت خواسته و آرزو در می‌آید، کانون توجه واقع می‌شود و چیزهای دیگر را به حاشیه می‌راند . از هشدارهای معروف امیرالمومنین علی علیه السلام در این باره ایی است که می‌فرماید: أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ أَخَوْفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ (اِثْنَانِ) اِثْنَانِ : اتِّبَاعُ الْهَوَى وَ طُولُ الْأَمَلِ، فَأَمَّا اتِّبَاعُ الْهَوَى فَيَصُدُّ عَنِ الْحَقِّ وَأَمَّا طُولُ الْأَمَلِ فَيُنْسِي الْآخِرَةَ.

۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۰۲

۲. نهج البلاغه، نامه ۶۹

۳. همان، خطبه ۱۳۲

بدترین چیزی که می‌ترسم دامنگیر شما شود، دو چیز است: پیروی از هوای نفس و بلندی آرزو. پیروی از هوای نفس شما را از رسیدن به حق باز می‌دارد، اما بلندی آرزو سبب فراموشی آخرت می‌شود.

## نتیجه‌گیری:

مشکلات عمده ماها به خاطر رغبت در دنیا است؛ این مظاهر زندگی دنیا از مال و ثروت و تجمل و زیبایی‌ها و قدرت و زور و اعتبار و مانند اینها که همه‌اش دنیا است، رغبت به این دنیا، به این مظاهر دنیوی است که ماها را می‌لغزاند. البته این جور نیست که این مظاهر دنیا بد باشند؛ نه. هیچ توبیخ نشده کسی برای داشتن مال یا برای داشتن فرزندان و خانواده و از این قبیل تلاش کند؛ آن چیزی که به ما ضرر می‌زند، میل افراطی و شدید به این مظاهر است که انسان را در سر دوراهی‌ها به یک سمت غلط می‌کشاند؛ آنجایی که انسان باید فداکاری کند نمی‌کند؛ آنجایی که باید انفاق کند نمی‌کند. اشکال عمده ما انسان‌های ضعیف در زندگی دنیا همین است، رغبت زیادی به دنیا، عشق به دنیا، فریفتگی به دنیا. علاج این فریفتگی چیست؟ یادمرگ خواهشهای باطل را از دل زایل می‌کند و ریشه‌های غفلت را می‌کند و دل را به وعده‌های الهی قوی و مطمئن می‌گرداند و طبع را رقیق و نازک می‌سازد و عَلمهای هوا و هوس را می‌شکند و آتش حرص را فرو می‌نشاند و دنیا را حقیر و بی‌مقدار می‌سازد. انسان غالباً در دوران زندگی دنیا، از هدف اصلی خلقت غافل می‌شود و به گونه‌ای رفتار می‌کند که گویی، همیشه در دنیا خواهد ماند. یاد مرگ و قیامت، مایه تذکر و تنبه است که هدف را فراموش نکند و اعمال و تصمیمهای خویش را با توجه به هدف تنظیم کند. کسی که همواره به یاد مرگ باشد، بی‌شک مراقب اعمال و رفتار و پندار خود خواهد بود. قهراً چنین انسانی تلاش می‌کند تا کارش را بر طبق رضای حق تعالی و مطابق با دستورات الهی انجام دهد.

---

<sup>۱</sup>. نهج البلاغه، خطبه ۴۲.

## فهرست منابع:

※قرآن

- ۱- انوری حسن فرهنگ بزرگ سخن ج ۸ تهران سخن ۱۳۸۱.
- ۲- ابن ابی الحدید، فخرالدین، جلوه تاریخ در شرح نهج البلاغه، ج ۷، بیروت، ۶۵۵.
- ۳- اصفهانی راغب، مفردات قرآن بیروت دارالمعرفه، ۱۴۲۲ ق.
- ۴- احمد بن فارس، محمد هارون، معجم ماییس اللغه ج ۲، پژوهشکده حوزه و دانشگاه ۱۳۸۷.
- ۵- طریحی فخرالدین مجمع البحرین، ج ۱، چ ۳، تهران، ۱۳۷۵.
- ۶- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، غررالحکم ودرر الکلم، ج ۲، چاپاول، قم، ۱۳۷۸.
- ۷- حبیب الله، هاشمی خویی، منهاج البراعه، ج ۳، ۱۵، ۲۱، چاپ چهارم، تهران، مکتبه الاسلامیه، ۱۴۰۰.
- ۸- البحرانی، ابن میثم، شرح نهج البلاغه، ج ۲، مشهدبنیاد پژوهش های اسلامی، ۱۳۷۵.
- ۹- جعفری محمدتقی ترجمه و تفسیر و تفسیر نهج البلاغه ج ۵، ج ۱۳، ج ۱۸، ج ۲۳، ج ۲۴، ۸۰۶ تهران دفتر نشر فرهنگ اسلامی ۱۳۷۸
- ۱۰- سیاح احمد فرهنگ بزرگ جامع نوین ج ۲ چاپ پنجم انتشارات اسلام تهران خیابان انقلاب ۱۳۸۴
- ۱۱- سیاح احمد فرهنگ دانشگاهی ج ۱ چاپ سوم انتشارات فرحان تهران خیابان انقلاب ۱۳۸۶.
- ۱۲- دشتی، محمد، نهج البلاغه،
- ۱۳- صالحی حاجی آبادی نعمت الله انسان از مرگ تا برزخ قم گلهای بهشت ۱۳۸۲.
- ۱۴- نظری، محمد، امن نژاد، حمید، درسنامه نهج البلاغه، تهران، انتشارات دارالعلم، چاپ سوم، ۱۳۹۷
- ۱۵- مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، ج ۵۵، ۴۱، بیروت، چاپ دوم، دارالحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳.

۱۶- معین محمد فرهنگ فارسی ج ۱ و ۲ و ۳ و ۴ تهران موسسه انتشارات امیرکبیر  
۱۳۸۰

۱۷- مکارم شیرازی ناصر پیام امیرالمؤمنین علیه السلام ج ۲، ۸، ۴، ۳، تهران دار  
الکتب الاسلامیه ۱۳۵۷

۱۸- مظفری محمدحیدر مرگ اندیشی در آموزه های اسلامی قم دفتر عقل  
مرکز پژوهش های اسلامی صداوسیما ۱۳۸۸

۱۹- محدثی جواد مرگ وبرزخ مشهد انتشارات قدس رضوی ۱۳۹۱  
مقالات:

۲۰- خانی، علی، مقاله یاد مرگ و آثار تربیتی، **a-44872**

۲۱- بهاری، محمد، یادمرگ، **a-45232**

۲۲- حبیب الله، فرحزاد، سخنرانی یاد مرگ، **a-2107**

۲۳- پناهنده، مریم، یاد مرگ برترین زهر، **a-47425**